

Bir İddianın Analizi: Afrikalı Lawrence*

Esra ALTUN*

Geliş tarihi: 14 /09/2020

Kabul tarihi: 27/11/2020

Atf: ALTUN, E., “Bir İddianın Analizi: Afrikalı Lawrence”, Ortadoğu Etütleri, 13-1 (2021):47-70

DOI: 10.47932/ortetut.794806

Öz: I. Dünya Savaşı’nda Doğu Afrika’da; Habeşistan ve Somali’de her iki blok karşılıklı olarak istihbarat, propaganda ve askerî kazanım alanlarını genişletme gayesini savaş boyunca sürdürmeye çalışmıştı. İngiltere’nin casusluk girişimleri ile ilgili efsanevi fısıltılara bir yenisini daha ekleyen ise Habeşistan ve Somali ile bağıntılı bir iddiyaydı. İddiaya göre Habeşistan Hükümdarı Lij Iyasu’nun 1916 yılında bir darbe sonucunda devrilmesi bir İngiliz planıydı. Plan T. E. Lawrence ile ilişkilendirildi. İddialar bunu Lawrence’ın organize ettiği yönündeydi. Buna göre Harar’da gerçekleşen olayda Habeş Hükümdarı Lij Iyasu’ya İslam’ı seçtiğinin kanıtı olduğunu simgeleyen bir sarık verilmişti ve sarığı veren kişi Lawrence idi. Fakat Lawrence’ın savaşın herhangi bir döneminde Harar’a geldiğine dair kesin bir kanıt yoktur. İddianın gerçekliği probleminden bağımsız olarak Harar’a Lawrence adında bir binbaşının giriş yaptığı kesindir. Burada, iddianın karmaşık yapısını anlamak için Habeşistan’da yaşanan gelişmeleri de dikkatli takip etmek gerekmektedir. Çalışmada Katar dijital arşivinde yer alan İngiliz resmî yazışmaları, Durham Üniversitesi arşivi Sir Reginald Wingate dosyaları, iddiayı inceleyen Türkçe ve yabancı dillerdeki ulaşılan telif-tetkik eserler ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarından elde edilen belgeler kullanılarak iddianın detaylı bir analizi sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Habeşistan, Lawrence, Lij Iyasu, 1916 Hükümet Darbesi.

* Bu çalışma aynı yazarı ait “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan ve Habeşistan’a Yönelik Türk-Alman Faaliyetleri” (Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ağustos, 2020, Kütahya) başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, TR, altnesraa@gmail.com , ORCID: 0000-0003-0753-5991

An Analysis of a Claim: African Lawrence

Esra ALTUN*

Received: 09/14/2020

Accepted: 11/27/2020

Citation: ALTUN, E., “An Analysis of a Claim: African Lawrence”, Middle Eastern Studies, 13-1 (2021):47-70

DOI: 10.47932/ortetut.794806

Abstract: In East Africa in World War I, in Abyssinia and Somalia, both blocs mutually sought to expand their areas of intelligence, propaganda and military gain throughout the war. Adding yet another to the mythical whispers of Britain’s spying attempts was a claim linked to Abyssinia and Somalia. Allegedly, the overthrow of the ruler of Abyssinia, Lij Iyasu, in a coup in 1916 was a British plan. The plan was associated with T. E. Lawrence. The claim was that Lawrence organized it. According to this, in the incident that took place in Harar, the Abyssinian ruler Lij Iyasu was given a turban symbolizing that he had chosen Islam, and the person who gave the turban was Lawrence. But there is no conclusive evidence that Lawrence came to Harar at any time during the war. Regardless of the problem of the truth of the claim, it is certain that a major named Lawrence entered Harar. Here, in order to understand the complex structure of the claim, it is necessary to follow the developments in Abyssinia carefully. In the study, a detailed analysis of the claim is presented using the British official correspondence in the digital archive of Qatar, the Durham University archive’s Sir Reginald Wingate files, the copyright-study works obtained in Turkish and foreign languages that have examined the claim, and the documents obtained from the records of the Ottoman Archive.

Keywords: World War I, Abyssinia, Lawrence, Lij Iyasu, 1916 Coup d’Etat.

* Ph.D. Student, İstanbul University, Social Science Institute, TR, altmnesraa@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0753-5991

تحليل ادعاء: لورانس الإفريقي

إسراء ألتون*

تاريخ الاستلام: 14/09/2020 تاريخ القبول: 27/11/2020

اقتباس: ألتون، أ.، «تحليل ادعاء: لورانس الإفريقي»، دراسات الشرق الأوسط، 47-70:13-1 (2021)

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.794806

ملخص

حاولت كلتا الكتلتين في الحبشة والصومال في شرق إفريقيا خلال الحرب العالمية الأولى، مواصلة غايتهم في توسيع مجالات الاستخبارات والدعاية والمكاسب العسكرية بينهما بشكل متبادل طوال الحرب. أضافت بريطانيا إلى مبادراتها التجسسية التي توصف بالهمسات الأسطورية ادعاء جديدا يتعلق بالحبشة والصومال. ووفق الادعاء فإن الإطاحة بحاكم الحبشة ليج أياسو في العام 1916 عن طريق انقلاب كانت خطة بريطانية. وارتبطت الخطة بشخص يدعى ت. أ. لورانس. الادعاء كان يشير إلى أن لورانس هو من نفذ الخطة. وبناء على ذلك، تم إعطاء عمامة إلى الحاكم الحبشي ليج أياسو كرمزية إلى أنه اعتنق الإسلام، ولورانس هو من أعطاه هذه العمامة، وذلك في الحادثة التي جرت في منطقة هرر. لكن لا يوجد دليل قاطع على أن لورانس جاء إلى هرر في أي وقت أثناء الحرب. بغض النظر عن حقيقة صحة الادعاء، من المؤكد أن ضابطاً برتبة (رائد) اسمه لورانس دخل هرر. من الضروري هنا متابعة التطورات في الحبشة بعناية من أجل فهم الطبيعة المعقدة للادعاء. هذه الدراسة تقدم تحليلاً مفصلاً حول الادعاء باستخدام المراسلات الرسمية البريطانية في الأرشيف الرقمي لقطر، وملفات السير ريجينالد وينجيت في أرشيف جامعة درم، والأعمال التي تم تأليفها ونشرها في مجال تحليل هذا الادعاء باللغات التركية والأجنبية، والوثائق والتسجيلات التي تم الحصول عليها من الأرشيف العثماني في رئاسة الوزراء.

الكلمات المفتاحية: الحرب العالمية الأولى، الحبشة، لورانس، ليج أياسو، انقلاب الحكومة عام 1916.

* طالبة دكتوراه، معهد العلوم الاجتماعية بجامعة إسطنبول، تركيا، 0000-0003-0753-5991 ORCID, altmnesraa@gmail.com

Giriş

Ünlü İngiliz casusu Thomas Edward Lawrence; namı diğer Arabistanlı Lawrence'ın sıra dışı hikâyesi filmlere, tiyatrolara¹, efsanelere ve bilimsel araştırmalara konu olmuştur. Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve oğulları ile kurduğu çok yakın ilişkiler ve Arap yarımadasında Türk karşıtı isyan hareketlerinde oynadığı rol kimi zaman gerçeğin hayal kırıklığına tercih edilerek efsaneleştirilmiş ya da lanet okunmuş, kimi zaman gerçeklik idealine sığınarak sorgulanabilir idealarla incelenmiştir.² Her ne olursa olsun Lawrence'ın Kahire'deki İngiliz temsilcilerinin zihinlerinde var olan Arap dostluğunun kazanılmasında oynadığı rolün işlevselliği kabul edilmektedir. Tüm bilinenlerin dışında bu kez, T. E. Lawrence Habeşistan'ın Harar kentinde; neredeyse Türk-Alman ittifakında savaşa katılacağına düşünülürken sırada Habeş hükümdarı Lij Iyasu'nun bir darbe ile devrilmesinde bilindik yeteneklerini sergilemiş olabilir miydi? Ya da Kızıldeniz ve çevresinde elde edilmeye çalışılan hâkimiyet yarışı sırasında İngiltere için başka bir Lawrence daha mı sahnedeydi? Bu araştırmada başlıkta da kullandığımız üzere Afrikalı Lawrence mıydı sorusunu akla getiren bir iddianın analizini sunmaya çalışacağız.

I. Dünya Savaşı boyunca Arap Yarımadası'nda Türklere karşı yerel şeyh ve kabilelerin bazılarının isyan hareketleri artarken³ savaştan önce ve savaş sırasında Kızıldeniz'in karşı sahillerinde Doğu Afrika'da sömürge yönetimlerine; özellikle İngiltere'ye karşı yerli halk arasında direnişler de sürmekte

- 1 Yönetmenliğini David Lean'ın yaptığı 1962 tarihli İngiliz yapımı "Lawrence of Arabia" filmi T. E. Lawrence'ın I. Dünya Savaşı sırasında Araplar arasındaki faaliyetlerini belirli bir perspektifle izleyiciye aktarır. Howard Brenton'un kaleminden çıkan bir tiyatro oyunu "Lawrence After Arabia" adıyla 2016 yılında Chichester Festival Theatre'da sahnelenmiştir. 1960'da film ile aynı dönemlerde "Terence Rattigan'ın Ross adlı (Lawrence'ın savaştan sonra askere gidince aldığı isim) piyesi İngiltere'de sahneye kondu." Bkz. Orhan Koloğlu, "Lawrence Efsanesi" (Yeditepe Yayınevi, Mart 2016) dipnot.1, 13. Tiyatro ve tarih ilişkisi üzerinden oyun ile ilgili önemli bir değerlendirme Kağan Kaya tarafından yazılmıştır. bkz. Kağan Kaya, "Howard Brenton'ın Arabistan Ardından Lawrence Oyununa Althusserci Bir Yaklaşım", Gaziantep University Journal of Social Sciences (2020 19/3) 1148-1165.
- 2 "Lawrence efsanesini Lowell Thomas kurmuş, askerî konular yazarı Liddel Hart ile savaş öncesinde İstanbul'da The Times'ın muhabirliğini yapmış olan Robert Graves'in katkılarıyla kökleşmiştir." Bkz. Orhan Koloğlu, "Lawrence Efsanesi" (Yeditepe Yayınevi, Mart 2016) dipnot.1, 11. Lawrence'ın bir kahraman olarak tarih sahnesinde yer aldığı görüşü özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz kamuoyunda ciddi bir kabul görmüştü. Lawrence'ın bu rolü üzerine değerlendirme sunan bir çalışma Irving Howe tarafından kaleme alınmıştır. Bkz. Irving Howe, "T. E. Lawrence: The Problem of Heroism" (The Hudson Review, Sonbahar, 1962, Vol. 15 No. 3, 333-364). Koloğlu, Lawrence'ın kahramanlığı görüşüne yönelik efsaneleştirilenleri ve sorgulayanları ele aldığı bir tartışmayı kitabında açar. Burada bu tür yayınları kategorize etmek ve değerlendirmek imkânı olmadığı, ayrı ve kapsamlı bir çalışmayı ortaya koymayı gerektirdiği düşünülürse ilgili yazarın eseri referans olarak verilebilir. Ayrıca bir makale de eklenebilir. Bkz. J. T. Laird, "T. E. Lawrence: The Problem of Interpretation", The Australian Quarterly (Mart, 1960, Vol. 32, No. 1) 93-99.
- 3 Bkz. Ü. Gülüm Polat, "Türk-Arap İlişkileri" Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken (1914-1923)", (Kronik Kitap. 1. Baskı Aralık 2019).

ve gücünü/etkisini artırmaktaydı. Habeşistan ve Somali'deki durum İngiliz temsilciler için bir endişe kaynağı olabilmekte ve bu endişe resmî yazışmalara da yansımaktaydı. Habeşistan, I. Dünya Savaşı yıllarında henüz genç bir yaşta olan Lij Iyasu'nun hükümdarlığında idi.⁴ Etrafı sömürge müstemlekeleri ile çevrilmiş ve savaşın ilk üç yılında diplomatik mücadelelere, entrikalara, siyasî çatışmalara, askerî hazırlıklara ve silah kaçakçılığı gibi pek çok faaliyete sahne olan bu ülkede genç hükümdar “alışlagelmişin dışında” olarak görülen politik hedeflere sahipti.⁵ Osmanlı Devleti ve Almanya'nın Habeşistan'daki diplomatik temsilcileri ile kurduğu dostluk onun savaşta İttifak blokuna yakınlığı ile neredeyse savaşa bu blokta Habeşistan'ın dâhil olacağı söylentilerini de beraberinde getirdi. Müttefikler için bu yakınlığın tedirgin edici olduğu açıktı. Salтанatı bu büyük savaşa denk gelen Habeş Hükümdarı Somali'de İngilizlerin Mad Molla/Deli Molla olarak adlandırdığı Seyyid Muhammed Abdullah bin Hasan'a ve liderliğindeki sömürge karşıtı direniş hareketine önemli miktarda silah ve cephane desteği sağladı.⁶ Somali ve Habeşistan sınırında yaşanan geçmişten gelen çatışmaların üstünün örtüldüğü bu radikal siyasî manevra Lij Iyasu'nun hedeflediği Habeş Müslümanlarının desteğini almak ve bölgede siyasî birlik içerisinde bir Afrika İmparatorluğu kurmak hayalinin de bir parçası olarak görülüyordu.⁷ Bunun yanı sıra Habeşistan'ın ekonomik bağımsızlığını tehdit eden durum Kızıldeniz sahillerinde sömürge yönetimlerinin hâkimiyet kurmuş olmasıydı. Bu, Habeşistan'ın deniz ile bağlantısını kesiyor, onları ticarî ve askerî faaliyetlerinde Avrupalılara bağımlı hâle getiriyordu.⁸ Osman-

4 Wolbert G.C. Smidt, “Glossary of Terms and Events of the Lij Iyasu Period Controversial and Non-Controversial Facts and Interpretations içinde: (Eds) Wolbert G. C. Smidt / Eloi Ficquet, *The Life and Times of Lij Iyasu of Ethiopia: New Insights*, (Zürich, Berlin 2014) 181-205; Ibsa Ahmed Hassen-Seyfettin Erşahin, “İhtida'nın Bedeli: Etiyopya Kralı Iyasu Örneği (1913-1916) *Journal of History Culture and Art Research*, (Vol.7, No.1, Mart 2018) 740-751.

5 Bkz. Esra Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan ve Habeşistan'a Yönelik Türk-Alman Faaliyetleri” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020); Harold G. Marcus, “The Embargo on Arms Sales to Ethiopia 1916-1930”, *The International Journal of African Historical Studies* (Vol. 16, No. 2 1983).

6 Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 60-73; BOA., DH.EUM.4.ŞB 6/30 10 Ağustos 1916; HR.SYS. 2335/32 01 Haziran 1915; HR. SYS. 2335/39 18 Temmuz 1915. “Arab Bulletin”, (No. 12 Vol. I Cairo 19 Temmuz 1916) 5; (No. 20 Vol. I Cairo 14 Eylül 1916), 235; (No. 24 Vol. I Cairo 5 Ekim 1916), 315; (No. 46 Vol. II Cairo 30 Mart 1917) 152; T. Oğuzhan Yılmaz, “Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsûsa'nın Doğu Afrika'daki Faaliyetleri”, (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 65; Roy Irons, “Churchil and The Mad Mullah of Somaliland Betrayal and Redemption 1899-1921” 206; Abdisalam M. Issa Salwe-. *The Collapse of The Somali State: The Impact of the Colonial*. (London, United Kingdom: Haan Publishing, 1997) 35.

7 Arab Bulletin, (No. 12 Vol. I Cairo 19 Temmuz 1916 5; No. 23 Vol. I Cairo, 2 Eylül 1916) 300. Habeşistan'da nüfusun büyük çoğunluğu Hristiyan'dır.

8 1914 yılında Habeş Hükümeti Avusturya'dan 1868 model 200 kadar cebel topu satın almıştı. Topların ve askerî mühimmatın ülkeye Kızıldeniz sahilinden deniz yolu ile getirilmesi gerekiyordu. Toplar Cibuti limanına geldiğinde buradaki Fransız sömürge yönetimi askerî teçhizatın Habeşistan'a taşınmasına engel oldu. Cibuti'de zorla tutulan toplar Habeşistan'ın topları almadaki kesin kararlılığından

lı Devleti'nin Habeşistan Başkonsolosu Mazhar Bey ve Alman temsilci von Syburg, Habeş hükümdarına desteğini sağlaması durumunda sahilde belirli bir alanın bu ülkeye bırakılacağına dair vaatler verdi.⁹ Türk ve Alman hükümetlerinin Kızıldeniz politikası temelde birbirine paralel gitmekte; Müttefik güçlerin Mısır'da ve Doğu Afrika'da gücünü bölecek teşebbüslerin artırılması anlaşılmiş ortak hedef olarak düşünülmekteydi.¹⁰ Şu ana kadar elde edilen veriler doğrultusunda ise Habeş Hükümdarına bu politikayı destekleyecek hamleler yapması noktasında maddi ve askerî anlamda Türk-Alman ittifakının somut bir destek ile karşılık verebildiğine dair bir ize rastlanılmamaktadır.¹¹ Bilhassa Lij Iyasu'nun saltanatı süresince propaganda ve istihbarat faaliyetleri Habeşistan gibi Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'ya yakın coğrafyadaki bir ülkeden gelebilecek desteği kazanmaya yönelikti. Lij Iyasu'nun Somalilerle birlikte kıtanın doğusunda izlediği siyaset bu desteği fazlasıyla sağlıyor olsa gerekti. Iyasu merkezî kuvvetlere yakınlığını tam olarak açık etmek niyetinde olmasa da¹² verdiği destek ve atama politikaları ile Müslüman ileri gelenlerinin ki bunlar çoğunlukla İngiliz karşıtı olan kişiler olarak görülüyordu, güçlen-

sonra nihayet ülkeye getirildi ve İtalyan işgaline karşı önemli mevzilere yerleştirildi. BOA, HR.SYS., 2335/6, 20 Haziran 1914 (H-26 Recep 1332); DH. ŞFR., 443/82 8 Ekim 1914 (R-25 Eylül 1330); HR.SYS. 2335/68, 04 Haziran 1916 (R- 22 Mayıs 1332); DH.EUM.5. ŞB., 4/10 20 Kasım 1914 (H-2 Muharrem 1333). Durmuş Akalın, "Kızıldeniz'de Cibuti Üzerinden Yapılan Silah Kaçakçılığının Yemen'e Etkileri ve Osmanlı Devleti 1898-1914", Tarih Araştırmaları Dergisi, (C. 34/ S. 58, 2015) 678.

- 9 "İngilizler Somali şimalinden çıkarıldığı takdirde Habeşlilere Zeyla ile Belhar arasında bir sahil ve Harar vilayeti doğu sınırından sahile kadar takriben 120 km tuluunda ve kırk elli kilometre arzında bir mıntıka terkine ek olarak harbi hazıra gizli desteklerini temine çalışabileceğini ve Somali Mollası'nın da Hükümeti Seniyye'nin emrettiği yeri fethetmeye hazır ve kuvveti her ihtimale karşı kafi olduğunu yalnız gelecek sene tedariki mühimmat yardım etmekte muvaffak olacağını bilvasıta tebliğ eylediği yazılmaktaydı". Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 68; BOA., HR.SYS. 2335/64, 14 Nisan 1915; Cengiz Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti", (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996), 171; Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 'German War: Turkish and German intrigues in India', British Library: India Office Records and Private Papers, İngiliz Sefareti Addis Ababa, 20 Aralık 1914.
- 10 Donald Mckale, "War By Revolution, Germany and Great Britain in the Middle East in the era of World War I" (Kent, Ohio, London 1998) 97-152.
- 11 I. Dünya Savaşı yıllarındaki İtalyan temsilci Kont Colli "Almanya ve Türkiye'nin Seyyid Muhammed'e mühimmat ve koruma sağlamak için Sadık'a binlerce lira sağladığına inanıyordu". Bkz. Andrew Stephen Caplan, "British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of London, January 1971)147. Ancak Almanların bu ülkede herhangi bir finansal güce sahip olduğuna dair bir bilgi bulunamamıştı". Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 'German War: Turkish and German intrigues in India', British Library: India Office Records and Private Papers, İngiliz Sefareti Addis Ababa 20 Aralık 1914, Doughty Wylie, (51) 106; Durham University Archives, "Sir Reginald Wingate Files", SAD.159/3/1-145 (1916 Mart 2-31), (49-52).
- 12 BOA., HR.SYS., 2335/38, 05 Mayıs 1915 (H-20 Cemaziyelahir 1333); HR.SYS., 2335/33, 23 Haziran 1915 (R-10 Haziran 1331); HR.SYS. 2335/70, 18 Haziran 1916 (R- 5 Haziran 1332); HR.SYS. 2335/82, 11 Aralık 1916 (R- 28 Teşrinisani 1332); HR.SYS. 2335/22 24 Mart 1915 (R- 11 Mart 1331); HR.SYS. 2335/47 22 Aralık 1915 (R- 9 Kanunuevvel 1331); DH.EUM.4.ŞB. 6/30; DH.EUM.5.ŞB, 80/31, 21 Mart 1915(R- 8 Mart 1331).

mesini sağlıyordu. Somali ve Habeşistan sınırında Ogaden bölgesine Hararlı bir Müslüman ve Arap olan Abdullah Sadık'ı atadı.¹³ Atama, Hristiyan Habeş seçkinleri olan Shoahıların önemli ölçüde tepkisini çekmişti. “Sadık hakkında İngiliz yetkililerce edinilen istihbarat bilgilerinde onun geçmişte Sultan II. Abdülhamid ve Somali Mollası arasında bir nevi elçi olduğu için Pan-İslam propagandacısı olması yönünde makul şüphelerden söz edilmekteydi. Ayrıca Hindistan ile de bağlantıları vardı ve buraya yaptığı bir seyahat esnasında Hindistan Hükümeti onu kovmuş ve Kabil'e gitmesine izin verilmemişti”.¹⁴ Aynı zamanda Harar valisi ve Habeşistan'ın gelecekteki hükümdarı Ras Tafari [Haile Selassie I, 1892-1975] Abdullah Sadık'ın güçlenmesinden memnun görünmüyordu. 1915'ten sonra Tafari, Harar'daki görevinden uzaklaştırılmıştı.¹⁵ Lij Iyasu'nun Müslümanlara yönelik izlediği siyasete destek vermediği anlaşılan Tafari bir nevi bertaraf edilmiş olabilirdi. “Tafari'nin Rusya ile yakın ilişkilerde bulunduğu da iddia edilmektedir Tafari'nin görevden alınmasının Rusya'nın menfaatine de engel olacağı düşünülmekteydi”.¹⁶ Sadık'ın “1914'ün Aralık başlarında Tafari yönetimindeki Ogaden'e Somali Valisi olarak atanmasının Müslüman Harar kalesinde neredeyse Osmanlı Başkonsolosu Mazhar Bey'in yerini alması” anlamına geldiği dile getirilmektedir.¹⁷ Osmanlı Devleti'nin, cihat ilanından sonra Müslüman ülkelerde bu amaca yönelik propaganda faaliyetlerinin yoğunlaştırıldığı bilinmektedir. Osmanlı Başkonsolosu Mazhar Bey'in de faaliyetlerini şekillendiren önemli bir etken bölgedeki Müslüman nüfusun varlığıydı. Açıkça fark edilen bu durum nedeniyle Mazhar Bey'e karşı Hristiyan Habeş yöneticilerinin zihinlerinde olumsuz bir algı ortaya çıkmış olması muhtemeldir ki iddia edildiğine göre Tafari “Kasım 1914'te Somalili mahkûmlardan Mazhar Bey'in Ogaden'deki Molla ajanlarıyla sık sık temas hâlinde olduğunu öğrenmişti. Lij Iyasu'nun da bu entrikalara karıştığını bilmeden Iyasu'dan Mazhar Bey'i tutuklamak için izin istedi”.¹⁸ Abdullah

13 “Abdullah Sadık aynı zamanda gümrük müdürlüğü görevini üstlenmişti ve 1905 Mart'tan Haziran'a kadar Deyrussultan Manastırı ile alakalı olarak İstanbul'a gönderilen Habeş misyonunun başında bulunuyordu. Abdullah gerek elçilik heyetlerindeki mevcudiyeti ve gerekse de Hindistan, Afganistan gibi ülkelere yaptığı ziyaretler nedeniyle İngiliz makamları tarafından dikkatle takip edilmekteydi”. Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 14 dipnot. 13. Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 ‘German War: Turkish and German intrigues in India’, Foreign Office ve Indian Office arasındaki yazışma, signed: Edward Parkes, December 26th 1914, 136-138. British Library: India Office Records and Private Papers, (66-67); Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 146.

14 Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 116; Qatar Archives-Qatar National Library, “German War: Turkish and German intrigues...”, İngiliz Sefareti Addis Ababa, 20 Aralık 1914, (51) 106.

15 Arab Bulletin, (No. 23 Vol. I Cairo 2 Eylül 1916) 300; Harold Marcus, “A History of Ethiopia” (University of California Press, Berkeley/Los Angeles/London, 1994) 114.

16 BOA., HR.SYS. 2335/79, 10 Kasım 1916 (R- 28 Teşrinievvel 1332).

17 Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 145.

18 Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 145.

Sadık'ın güçlenmesinin yanı sıra Iyasu, vergi toplama işinde de Ydlbi'yi görevlendirdi.¹⁹ Tüm bunların Tafari ve Habeşli yöneticilerin muhalefet seslerinin yükselmesine de bir neden olduğu ifade edilmektedir. Sadık'ın Ogaden valiliği yalnızca Habeşli muhalifleri değil aynı zamanda İngiliz temsilcilerini de telaşlandırmıştı. Somali ve Habeş sınırında yaşayan kabileler arasında çıkan huzursuzluklar ve her an kontrolden çıkabilecek bir isyanın patlak vermesi ihtimali İngiliz Somaliland'ında hareketlenmelere yol açtı. Wingate'e göre "fiiliyatta idare edilmeyen Merahan ve Ogaden Somalililerinin Türk ajanları tarafından kışkırtmaya duyarlı olması" ihtimal dışı değildi.²⁰ Addis Ababa İngiliz Sefaretinden Londra ve Kahire'ye bildirilen raporda "Abdullah Sadık'ın tayini çok üzücü ve Somaliland'da doğal bir kaygıya yol açıyor" denilmektedir.²¹ Somaliland İngiliz askerî yönetimi bu atamanın sefaret tarafından derhal protesto edilmesini isteyecekti. Addis Ababa İngiliz Sefaretinden verilen cevapta ise "böyle bir resmî protesto yapılmadığı ama bu yönde bir ısrar olursa yerine getirilebileceği" yazılmakta ve "resmî bir protesto isteğinin bir sorun yaratabileceği, eğer bunda başarısız olunursa İngiltere için şu anda ciddi bir prestij kaybı olacağı" da eklenmekteydi.²² İngiliz istihbaratına ait resmî belgenin ilk sayfalarında Abdullah Sadık'ın atamasının ardından Londra'ya, bu kişi hakkında tahkikat yapılmaya başlandığı yazılmaktadır. Ancak başta işlerin bir dizi karışıklıkla sonuçlandığı görülür. 27 Ocak 1915 tarihli gizli raporda "Sadık hakkında tahkikat yapıldığı fakat söz konusu ismin başta Visullei Sadık olarak işaret edildiği ve bu hatanın bazı kargaşalar ile sonuçlandığı" anlaşılmaktadır.²³ Sudan Genel Valisi Reginald Wingate'den Geoffrey Francis Archer'e gönderilen bir yazıda ise "eğer Abdullah Sadık Habeşistan tarafından istihdam edilecek olursa bu kombinasyon bizim için daha fazla sorun yaratabilir ancak Habeşistanlıların ateşle oynamaktan kaçınacağını umalım" ifadesi

19 "Ydlbi'nin Suriyeli bir Hristiyan olmasına rağmen Shoalılar tarafından Müslüman olduğu iddia ediliyordu". Ahmed Hassen Omer "The Coup d'Etat of September 26, 1916: Different Perceptions" Journal of Ethiopian Studies, December 2013). 107-108; Paul B. Henze, "Layers of Time, A History of Ethiopia" (Palgrave, 2000 NewYork) 194-195.

20 Syed Abdur Razack Bukhari, "Military Aspects of Internal Security in the Anglo-Egyptian Sudan, 1898-1920 with Special Reference to the Northern Sudan" (Degree of Master of Philosophy, London, Royal Holloway Collage 1972) 153; "Arab Bulletin" (No. 49 Vol. II Cairo 30 Nisan 1917) 200.

21 Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 'German War: Turkish and German intrigues in India', (51,52) 106-108.

22 Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 'German War: Turkish and German intrigues in India', (52,53) 108-110. Habeşistan Hükümeti'nden atamaya yönelik bir savunma Hükümet üyesi Haile Giyorgis'ten gelmişti. O, W. G. Thesiger'dan önce İngiltere'nin Habeşistan Konsolosu olan Doughty Wylie'e "Sadık'ın onları kışkırtmak için değil Harar Müslümanlarını yatıştırmak için atandığına dair güvence vermişti. Sadık, Haile Giyorgis'in doğrudan kontrolü altındaydı ve Harar ve Jigjiga ile sınırlı kalacaktı ve Ogaden'e karışmasına izin verilmeyecekti". Caplan, "British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919", 147.

23 Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 'German War: Turkish and German intrigues in India', (43,44) 90-92.

dikkat çekicidir.²⁴ İngilizler için bölgedeki gelişmelerin oldukça hassas bir hâl aldığı yazışmalarda görülmektedir. Reginald Wingate ve Geoffrey Archer'e Addis Ababa İngiliz Sefaretinden gönderilen raporda

“Abdullah'ın Molla'ya silah sattığını tespit edersek Cibuti'yi kapatmaya hazır olacağını belirten [Cibuti bu dönemde Fransızların elindeydi ve silah kaçakçılığının merkezi olarak görülüyordu, Habeşistan da bu ticaret rotasına dâhildi] bir açıklama yapan Fransız meslektaşım Abdullah'ın tayini üzerine konuştum. Bu sevimli teklife pek fazla güvenmediğimi itiraf ediyorum çünkü Cibuti kasabanın başlıca tüccarları olduğu söylenen kaçakçılarla doludur ayrıca Abdullah'ın silahları Habeşistan Hükûmeti'nden gelebilir ve asla tespit edilemez, Habeşistan ile iyi şartlarda devam etmek bizim çıkarımıza gibi görünüyor ve hiçbir şey onları bizim isteğimiz üzerine Cibuti'nin mükemmel bir şekilde etkisiz kapanışından daha fazla heyecanlandıramaz” yazılmaktadır.²⁵

Tüm bunlar yaşanırken Molla ve beraberindeki direnişçiler bu bölgede İngiliz birliklerini bir hayli uğraştırıyordu.²⁶ Daha savaşın ilk yılında Derviş saldırılarına karşı koymak için bir grup genç subay Deve Birliklerinde [Somaliland Camel Corps] hizmet etmek üzere Berbera'ya geldi.²⁷ Derviş hareketinin saldırılarından başka; tarihler 1916 yılını gösterdiğinde Lij Iyasu'nun eylemleri de Müttefikler aleyhinde somut adımlara dönmeye başlamıştı. İngiliz istihbaratına göre Iyasu, Harar ve Jigjiga'da beraberindeki Somali ve Habeşlileri silahlandırıyor, başkent Addis Ababa'ya neredeyse hiç uğramayarak çoğunlukla başkent dışında birtakım hazırlıklar yürütüyordu.²⁸ Iyasu'nun hedefi muhtemeldir ki Hargeisa üzerine bir sefer düzenlemektir. Fakat

24 Durham University Archives, “Sir Reginald Wingate Files”, SAD.194/3/137, (March 1915 Part I) F.R. Wingate'den G. F. Archer'e (103-105); Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 116.

25 Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 ‘German War: Turkish and German intrigues in India’, (54) 112.

26 Durham University Archives, “Sir Reginald Wingate Files”, SAD.194/3/137, (March 1915 Part I) F. R. Wingate'den G. F. Archer'e (103-105); Mohamed Osman Omar, “Somalia Past and Present”, Somali Publications, Mogadishu, 2006; Said S. Samatar, “Oral Poetry and Somali Nationalism The Case of Seyyid Muhammad Abdille Hasan” (London: Cambridge University Press, 1982); Roy Irons, “Churchill and the Mad Mullah of Somaliland Betrayal and Redemption 1899-1922” (Pen-Sword Books, 2013); P. K. Kakwenzai, “Sayyid Muhammad Abdille Hassan, Lij Iyasu and The World War I Politics: 1914-1916” Transafrican Journal of History (Vol. 14 1985); I. M. Lewis, “A Modern History of Somalia” (Boulder-London: Westview Press, 1988); Mohammed Osman Omar, “Somalia Past and Present” (Mogadishu: Somali Publications, 2006).

27 Ray Beachey, “The Warrior Mullah The Horn Aflame 1892-1920” (London, Bellew Publishing, 1990) 107; Lieutenant-Colonel H. Moyse-Bartlett, “The King's African Rifles” (A Study in the Military History of East and Central Africa, 1890-1945, Vol. 2) 194.

28 “Arab Bulletin” (No. 23 Vol. I Cairo 2 Eylül 1916) 300; Ray Beachey, “The Warrior Mullah...”, 113.

Hargeisa'ya karşı bir Somali destekli baskının "Hristiyan Habeşlileri Iyasu'ya karşı daha çok öfkelenirdiği" kaydedilmektedir.²⁹ "Berbera'ya yönelik saldırı ihtimalinden olsa gerektir aynı dönemde Archer İngiliz karargâhını Berbera'dan Shiik'e yani sahilden içeriye Hargeisa'ya yakın bir bölgeye taşımış ve bundan sonra İngiliz karargâhı olarak kalmıştı".³⁰ Hargeisa coğrafi olarak sahile; Berbera'ya giden yol üzerindeydi ve İngiltere burayı savaş başlamadan önce bir üs hâline getirmişti.³¹ Iyasu'nun zihninde eğer Osmanlı Devleti ve Alman hükûmetlerinin vadettiği hinterlandında Habeşistan topraklarının bulunduğu limanları ele geçirmek vardysa Hargeisa'nın zapt edilmesi ilk hedef olabilirdi. Iyasu Harar'da bu tür bir askerî hareketin hazırlıklarını yaparken 26 Eylül 1916'da Habeşistan'da katliamlarla ve iç çatışmayla sonuçlanan bir darbe meydana geldi.³² "Lij Iyasu'ya karşı ayaklanan Shoan soyluları liderlerine sadakatlerinden azledilip dinlerine sadakat yemini etmişlerdi".³³ İddianın çıkış noktası da tam olarak burasıydı.

Darbeyi Shoanlı Habeş seçkinleri ve önde gelen yöneticiler gerçekleştirmişti fakat bu darbeye İngiltere'nin önemli bir etkisi olduğuna yönelik bir iddiadan söz edilmekteydi.³⁴ Buna göre İngiltere adına Binbaşı Lawrence bölgeye gönderilmiş ve Iyasu'nun Müslümanlığı seçtiğine dair propaganda yaparak Hristiyanları kışkırtacak casusluk faaliyetlerinde bulunmuştu. Lij Iyasu'ya, Peygamber'in soyundan geldiğine işaret eden Hz. Fatma'dan başlayarak Müslüman soy şeceresinin işlendiği bir sarık verilmişti.³⁵ Iyasu'nun

- 29 "Arab Bulletin" (No. 23 Vol. I Cairo 2 Eylül 1916) 300; (No. 49 Vol. II Cairo 30 Nisan 1917) 200; Beachey, "The Warrior Mullah...", 116; Altun, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 118,123.
- 30 Beachey, "The Warrior Mullah...", 115; Savaşın başlarında Müttefikler ordularının bir kısmını Berbera, Cibuti ve Masavva'ya taşımışlardı. M. Crowder "The First World War and its Consequences" içinde: General History of Africa VII Africa Under Colonial Domination 1880-1935, 283; Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 120.
- 31 BOA, HR.SYS., 2335/6, 20 Haziran 1914 (H-26 Recep 1332).
- 32 "Deposition of Emperor of Abyssinia, A woman elected to the throne", From Our Correspondent, 2 Ekim 1916, The Times, 7; "Lidj Jeassu's Fall. Celebrating A Victory in Abyssinia, German Intrigues with Abyssinia", 24 Ocak 1917, The Times, 5; BOA., HR.SYS. 2335/77, 15 Ekim 1916 (R- 2 Teşrinievvel 1332); HR.SYS. 2335/74 04 Ekim 1916 (R- 21 Eylül 1332; HR.SYS. 2335/68 04 Haziran 1916 (R- 22 Mayıs 1332) "Arab Bulletin" (No. 30 Vol I Cairo) 435-437; Ahmed Hassen Omer "The Coup d'Etat of September 26, 1916: Different Perceptions" Journal of Ethiopian Studies, December 2013).
- 33 Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 126.
- 34 Kenan Tepedelen, "Birinci Dünya Savaşının Unutulmuş Bir Diplomatik Cephesi: Etyopya" Belleten, (Cilt: LXXI, Sayı: 261, Ağustos 2007) 750-752; Berhanou Abebe, "Le coup d'Etat du 26 septembre 1916 ou le dénouement d'une decennie de crise" Annales d'Ethiopie (Volume 17, 2001) 323-325.
- 35 Smidt, "Glossary of Terms...", 185. Eğer iddia doğru kabul edilirse bu noktada İngiliz istihbaratına göre Iyasu'nun eylemleri de planın başarılı olmasında yardımcı olmuş olsa gerektir. "Müslüman olduğu iddiaları çokça dile getirilirken Iyasu kendine Hz. Peygamber'in soyundan geldiğine dair bir Müslüman soy şeceresi yaratma girişimlerinde bulunuyordu. Iyasu Hacı Ahmed'den onun babasının Mekke Şerifi'nin soyundan olduğuna dair bir şeceresini de istemişti, bu, Hz. Fatma'nın soyundan geldiğine dair de bir kanıt oluşturmaktı". Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 107; "Arab Bulletin" (No. 24 Vol. I Cairo Ekim 1916) 316; "Arab Bulletin" (No. 26 Vol. I Cairo) 354-358. Smidt,

Müslümanlara hoşgörüsü, Harar'da ve Jigjiga'da camilere yaptığı ziyaret ve bağışlar,³⁶ etrafında çoğunlukla Müslüman önde gelenlerinden oluşan bir grubun varlığı, Hristiyan Habeş seçkinleri ile mesafeli olduğu düşünülen ilişkileri hâlihazırda ülkede önemli bir muhalefetin oluşmasının da sebebi olarak görülmektedir.³⁷ Başında bu sarık ile çekilmiş fotoğraflarının dağıtıldığı ve aslında ona karşı oluşan muhalefetin harekete geçmesine en son olarak bu fotoğrafın ortaya çıkmasının neden olduğu iddiaların bir parçasıdır. Sarığı veren ve fotoğrafı Habeş soyluları arasında dolaştırmanın ünlü İngiliz casusu T. E. Lawrence olduğu öne sürülmektedir. İddiyayı ortaya atan veya çalışmalarına taşıyan isimler de oldukça sınırlıdır. Türkçe literatüre bakıldığında konunun Büyükelçi Kenan Tepedelen'in bir makalesinde ve Kazım Karabekir Paşa'nın İtalya-Habeş isimli kitabında işlendiği görülür. Tepedelen, Etiyopyalı tarihçi Berhanou Abebe'den aktarmalar yaparak konuya değinir. Ona göre Arabistanlı Lawrence'ın "Harar'a geldiği ve burada da faaliyet içerisinde olduğu doğru ise bu Habeşistan Hükümdarı Lij Iyasu'nun Merkezi kuvvetlere olan yakınlığının İngiltere'yi ne denli tedirgin ettiğinin de bir işareti" olabilirdi. Yine de henüz Lawrence'ın Harar'a geldiğine dair makalesini yazdığı dönemde kesin kanıtların bulunmadığını ve bu kanıtlara ileride ulaşılarak gerçeğin ortaya çıkarılacağına değinmektedir.³⁸ Berhanou Abebe ise T. E. Lawrence ile ilgili yapılan çalışmalara atıf yaparak "modern tarihçiler için onun Habeşistan'daki varlığı dikkatlerden kaçmış gibi görünüyor" demektedir.³⁹ Kazım Karabekir, Lawrence'ın gelişine dair kitabında bazı iddialarda bulunur. "Lawrence'ın Harar'da bulunduğunu ve sık sık Lij Iyasu'yu ziyaret ettiğini" aktarır.⁴⁰ O, Thomas Edward Lawrence'ın Harar'da Lij Iyasu'nun devrilmesinde etkili rol oynadığına inanır ve bu inanç bağlamında ünlü İngiliz casusunun Habeşistan'daki oyununu şöyle özetler; "Mister Lavrens Habeş ilinde rolünü mükemmel oynadıktan sonra Arabistan cihetine atlamış ve oralarda dahi bir Arap'tan farksız dili ve hâliyle birçok hünerler göstermiştir". Kâzım Karabekir'e göre Lawrence'ın görevi Lij Iyasu'nun "fikirlerini anlamak

"Glossary of Terms...", 190. Ayrıca Iyasu'nun Müslümanlığı seçtiğine yönelik kesin kanıtlar bulunmamakla birlikte Mazhar Bey'in merkeze gönderdiği bir raporunda "Hususiyle Prens'in İslamiyet'e teması biraz havailiği ve tecrübesizliği hasebiyle mühim muhalefetler ve bize gösterdiği meyilden dolayı ağır tehditler ve siyasilere karşısındadır" yazmaktaydı. BOA., HR.SYS. 2335/68, 04 Haziran 1916 (R- 22 Mayıs 1332).

36 BOA., DH.EUM.4. ŞB., 6/30, 10 Ağustos 1916 (R- 28 Temmuz 1332); HR.SYS. 2335/68, 04 Haziran 1916 (R- 22 Mayıs 1332); DH.EUM.4.ŞB. 4/38, 15 Şubat 1916 (R- 2 Şubat 1331).

37 BOA., HR.SYS. 2335/68, 04 Haziran 1916 (R- 22 Mayıs 1332).

38 Kenan Tepedelen, "Birinci Dünya Savaşının Unutulmuş Bir Diplomatik Cephesi...", 750-752.

39 Berhanou Abebe, "Le coup d'Etat du 26 septembre 1916 ou le dénouement d'une decennie de crise" Annales d'Ethiopie (Volume 17, 2001) 323.

40 Kâzım Karabekir, "İtalya-Habeş" (Haz. Orhan Hülagü, Emre Yayınları, I. Baskı Haziran 2001) 228, 230.

ve tehlikelerini önlemektir”.⁴¹ Tafari ile de yakın ilişki kurabileceği bir fırsat araması uygun görüldü. İngiltere’nin Addis Ababa Sefaretine ait raporlarda Lawrence’ın Tafari ile yakın bir dostluk kurması durumunda ondan yararlanılabileceği belirtiliyor Iyasu’nun Ogaden valisi olarak nüfuzlu bir Müslüman olan Abdullah Sadık’ı atamasının verdiği rahatsızlığın da Tafari’nin İngiliz tarafına kazanılmasına yardım edebileceği düşünülüyordu.⁴² Hatta en dikkat çekici olanı Karabekir’in ulaştığı bir fotoğrafa kitabında yer vermesidir. Bu fotoğrafta Lij Iyasu’nun elinde bir demet çiçek görülmekte, sağında Ras Tafari solunda ise “kitapta ifade edildiği üzere” Binbaşı Lawrence yani T. E. Lawrence oturmaktadır. Kazım Karabekir 1916 yılında Harar’da çekildiğini ifade ettiği fotoğrafın kaynağına dair herhangi bir bilgiye çalışmada yer vermez. Aynı fotoğraf Berhanou Abebe’ye ait makalede de kullanılmıştır. İlgili makalede fotoğrafın asıl kaynağına ulaşmak mümkündür. Abebe fotoğrafa referans olarak Henry de Monfreid’in 1932’de yazılan ve 1933’te yayımlanan kitabının 164. sayfasını gösterir⁴³, burada Monfreid’in kullandığı ifade dikkat çekicidir, ona göre fotoğrafın çekildiği yer “düşman topraklarıydı”.⁴⁴

Kaynak: Kazım Karabekir, İtalya-Habeş, 2001, s. 230.

41 Kâzım Karabekir, “İtalya-Habeş”, 231.

42 Qatar Archives-Qatar National Library, “German War: Turkish and German intrigues...”, İngiliz Sefareti Addis Ababa, 20 Aralık 1914, (50-51) 104-106, Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 116.

43 Henry de Monfreid, Vers les terres hostiles de l’Ethiopie, Paris, Grasset, 1993- illustration n 45, s. 164’den naklen Berhanou Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre 1916 ou le dénouement d’une decennie de crise” Annales d’Ethiopie (Volume 17, 2001) 330.

44 Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 324, 330.

Yukarıdaki fotoğraf incelendiğinde birkaç ayrıntı dikkati çekecektir ve iddianın doğruluğunun sorgulanması noktasında da bize ipuçları vermektedir. Görüldüğü üzere Lij Iyasu'nun solunda oturan ve T. E. Lawrence olduğu iddia edilen kişi askerî bir üniforma içinde poz vermektedir. Bunun meşhur Arabistanlı Lawrence profilinden bir hayli uzak görüldüğü ve fotoğraftaki kişinin Arabistanlı Lawrence olmadığı açıktır.⁴⁵ Berhanou Abebe de makalesinde durumu T. E. Lawrence'ın yakından bir portresini kullanarak ve fotoğraftaki yüzün yakınlaştırıldığı bir hâlini alarak karşılaştırmasını yapar, nihayetinde bu kişinin Arabistanlı Lawrence olmadığı kanaatine ulaşır.⁴⁶ Ayrıca Henry Monfreid'in "bir kimlik hatası yaptığını" belirtir ve "fotoğrafın 4 Şubat'tan yani Iyasu'nun doğum günü kutlamasından kalmış olması ihtimalini" yazar.⁴⁷

Sarığın Harar'da verildiği söylendiğine göre Lawrence'ın Harar'a gelmiş olması gerekmektedir. Olayların gelişimi İngiliz kayıtları üzerinden incelendiğinde Lawrence adında bir binbaşının [Major/Binbaşı] Harar'a giriş yaptığı kesindir⁴⁸. Katar arşivinde yer alan İngiliz Sefareti yazışmasında Addis Ababa İngiltere Konsolosu "Abdullah Sadık'ın sefarete çağrıldığını ve ona bir hediye ve Binbaşı Lawrence için Harar'a bir giriş vereceğim" diye yazmaktaydı; ilerleyen satırlarda "Binbaşı Lawrence'ın 18 Aralık'ta Harar'a ulaştığını söylemekten memnuniyet duyduğunu" da ekliyordu⁴⁹. İlgili belgede Lawrence'a dair bir ön ad belirtilmemekte, yalnızca Binbaşı Lawrence ifadesine yer verilmektedir. Orhan Koloğlu'na göre Thomas Edward Lawrence'ın rütbesi "6 Temmuz 1917'de binbaşılığa yükseltilmişti, 1916 Kasım ayına kadar da Kahire'deydi"⁵⁰. Binbaşı Lawrence'ın Harar'a geldiğinin bildirildiği belge ise Lij Iyasu'nun tahtını kaybettiği 26 Eylül 1916'dan önce bir tarihe işaret etmektedir.

Antonio Zisca iddiayı; T. E. Lawrence'ın varlığı ile ilişkilendirip "Peygamber'e kadar giden İmparatorun bütün bir soy ağacının işlendiği bir sarık teklif eden kişinin Lawrence olduğunu ve hatta bunu ona Lawrence'ın

45 Jeffrey Meyers, "T. E. Lawrence and the Character of the Arabs", *The Virginia Quarterly Review*, (FALL 2004, Vol. 80, No. 4) 135-152.

46 Abebe, "Le coup d'Etat du 26 septembre...", 330.

47 Monfreid, *Vers les terres hostiles de l'Ethiopie*'den naklen Abebe, "Le coup d'Etat du 26 septembre...", 324.

48 Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472, 3443/1914 'German War: Turkish and German intrigues in India', British Library: India Office Records and Private Papers, İngiliz Sefareti Addis Ababa 20 Aralık 1914, Doughty Wylie, (54) 112; Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 115.

49 Qatar Archives-Qatar National Library, Reference: IOR/L/PS/10/472 Title File: 3443/1914 Pt 1 'German War: Turkish and German intrigues in India', British Library: India Office Records and Private Papers, İngiliz Sefareti Addis Ababa 20 Aralık 1914, Doughty Wylie, (54) 112.

50 Koloğlu, "Lawrence Efsanesi", 18-19, 51, 76; James Barr, "Setting the Desert on Fire T. E. Lawrence and Britain's Secret War in Arabia 1916-18" (Bloomsbury, London-Berlin-New York-Sydney) 60.

verdiğini” bir kez daha dile getirir.⁵¹ Abebe burada kesin bir sonuca varmak noktasında temkinli davranır ve “iyi bir oyun olduğunu belirtir çünkü ne o tarihte yayımlanan yazışma koleksiyonları ne de T. E. Lawrence’ın en ayrıntılı biyografileri Etiyopya’da veya Afrika Boynuzu’nda onun varlığını ortaya çıkarmaz” der. Fakat aynı çalışmada “İngiltere kendi adına Osmanlı İmparatorluğu’na karşı Arap isyanı sırasında Faysal’a unutulmaz bir yardım eli uzatan Albay T. E. Lawrence’ı Harar’a göndermişti” bilgisine de yer verilir.⁵² Arabistanlı Lawrence’ın 1916 Habeşistan hükûmet darbesine kadar Harar’a geldiğine dair herhangi bir ize henüz rastlanılmamaktadır.⁵³ İlginç olan bir nokta da T. E. Lawrence’ın I. Dünya Savaşı’ndan sonra Somali’ye gelişidir. Abebe “T. E. Lawrence neden bu görevi yerine getirmek için geldi? Önceki çevre deneyimi mi?” sorusunu sormaktadır.⁵⁴ Tepedelen makalesinde Berhanou Abebe’den aktarma yaparak “Harar Konsolosu H. Dodds’un izinli bulunduğu sırada konsolosluğa Binbaşı Lawrence adında ve Somaliland’da görevli bir İngiliz subayının Ocak 1916’da vekâlet ettiğini” belirtir.⁵⁵ Bir iddiaya göre ise “İngiliz Dışişleri Bakanlığı Harar’daki (askerlik için gönüllü olan) Konsolos H. Dodds’u Somaliland Deve Polis Teşkilatı’ndan (Camel Constabulary) Binbaşı A. S. Lawrence ile değiştirmek için acele etmişti”.⁵⁶ Aynı dönemde önceki satırlarda belirtilen Deve Birliği hizmetinde görev yapmak için İngiliz Somaliland’na gelen subaylar arasında Arthur Salisbury Lawrence adında bir asker de bulunmaktaydı.⁵⁷ Bu bağlamda bahsi geçen “Thomas Edward Law-

51 Antonio Ziscka, *Abissinia ultimo problema insoluto dell Africa*, Florence, 1936 pour la version italienne, 88-89, 179’dan naklen Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 324.

52 Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 323.

53 T. E. Lawrence, “The Seven Pillars of Wisdom” (Penguin Books, 2000); James J. Schneider, “Guerrilla Leader “T. E. Lawrence and the Arab Revolt” (Bantam Books, New York, First Edition, 2011); June Turner, “T. E. Lawrence” (American Imago, FALL 1991 *The Perverse Strategy* Vol. 48, No. 3) 395-411; Irving Howe, “T. E. Lawrence: The Problem of Heroism”, *The Hudson Review* (Sonbahar 1962, Vol. 15, No. 3) 333-364; Barr, “Setting the Desert on Fire T. E. Lawrence and Britain’s Secret War in Arabia 1916-18”, 9-75; Jeffrey Meyers (Editör), “T. E. Lawrence: Soldier, Writer, Legend” (Palgrave Macmillan, New York 1989), “The Wounded Spirit T. E. Lawrence’s Seven Pillars of Wisdom” (Palgrave Macmillan, New York 1989) 17-130; John Johnson-Allen, “T. E. Lawrence and The Red Sea Patrol”, (Pen&Sword Military, 2015) 1-73.

54 Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 325. “1928’lerde İtalya ile Etiyopya arasında Dostluk ve Ticaret Anlaşması imzalanmış olup, İtalyanlar Eritre’nin Assab limanını Etyopya’nın Dessie kentine bağlayacak bir karayolunun yapımını tasarlamaktadırlar. Oysa Fransızların da Etyopya, Cibuti ve Somali’nin kesiştiği bu bölgede benzer emelleri vardır ve nitekim 1927-1929 arasında Dikhil-Ali Sabiet ve Dikhil-Mourato yollarının inşaatını gerçekleştirirler. Gerek İtalyanların gerek Fransızların bölgedeki bu faaliyetleri tabiatıyla İngilizleri de kayıtsız bırakmaz. Nitekim İngilizler bu girişimleri yerinde izlemek üzere ünlü T. E. Lawrence’ı bir kez daha Somali’ye gönderirler”. Tepedelen, “Birinci Dünya Savaşı’nın Unutulmuş Bir Cephesi...”, 751.

55 Tepedelen, “Birinci Dünya Savaşı’nın Unutulmuş Bir Diplomatik Cephesi...”, 751. Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 323.

56 Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 146-147.

57 Bkz. Ray Beachey, “The Warrior Mullah...”, 115.

rence mı yoksa Arthur Salisbury Lawrence [1880-1965] mı olduğu hususunda kanıtlar yüksek olasılıkla ikincisini işaret etmektedir”.⁵⁸ İngiliz Sefaretine ait yazıda Lawrence’ın Abdullah Sadık Harar’a ulaşmadan yola çıkarılmasından duyulan memnuniyet aktarılmaktadır.⁵⁹ “A. S. Lawrence [City of London Yeomanry] ve beraberindekiler Somaliland’ın sunduğu maceraya hevesli ve zorlu bir alanda ülkelerine hizmet etmek için mükemmel bir şekilde uygun bir genç subay grubuydu”.⁶⁰ A. S. Lawrence Somaliland’daki görevi boyunca Geoffrey Francis Archer ile birlikte çalışacaktı.⁶¹ Lawrence K.A.R.’de (King’s African Rifles) görev yapıyordu ve Somali Camel Constabulary’nin komutası ona verilmişti.⁶² Fransa’nın Etiyopya Büyükelçisi [1960-1965] Begougne de Juniac da “başka bir Major Lawrence, ilkinin adaşı, Ogaden için 1916 yılının ilk günlerinde görevinden ayrıldı” der.⁶³ I. Dünya Savaşı yıllarında Etiyopya’da görev yapan Fransız temsilci Charles E. Brice “Binbaşı H. Dodds’un izinli bulunduğu sırada Ocak 1916’da Somaliland’da görevli İngiliz Subayı Major Lawrence’ın konsolosluğa vekâlet ettiğinden bahseder”.⁶⁴ Konsolosluk iddiası ile ilgili Andrew Stephen Caplan “21 Ocak 1915’te Sadık’ın İngiliz Sefaretine Harar’daki Konsolos Lawrence’a bir giriş mektubu istemek için çağrıldığını” iddia eder.⁶⁵ Katar arşivinde yer alan dosyada “Binbaşı Lawrence eğer onunla dost olabilirse Dejaz Tafari de kullanılabilir” denilmektedir.⁶⁶ Beachey “Harar’ın Lawrence’ın yeteneklerini” tamamen sergileyebileceği bir yer olduğunu düşünmektedir.⁶⁷ J. H. Dodds’un Harar Konsolosluğu görevine kısa bir süre sonra geri döndüğü bilgisi Caplan’ın tezinde yer alır. Dodds, 8 Temmuz’da Hargeisa’da Albay A. S. Lawrence ile bir araya gelmiş ve Somali Habeş sınırındaki kabileler arasında barışı sağlamak için etkili olmuştu. Böylece Iyasu’nun Somali ordusundan hoşnutsuz bir potansiyel kaynağı kesmişti”.⁶⁸ Caplan’a göre “Somaliland Deve Polis Teşkilatından Colonel A.

58 Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 115.

59 Qatar Archives-Qatar National Library, “German War: Turkish and German intrigues...”, İngiliz Sefareti Addis Ababa, 20 Aralık 1914, (51) 106,

60 Ray Beachey, “The Warrior Mullah...”, 107.

61 I. Dünya Savaşı yıllarında “Somaliland’da Sudan’ın gelecekteki Genel Vali’si Sir Geoffrey F. Archer ve Somaliland’ın gelecekteki Vali’si Albay Arthur S. Lawrence vardı”. Bkz. Andrew Stephen Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 28-29.

62 Lieutenant-Colonel H. Moyse-Bartlett, “The King’s African Rifles A Study in the Military History of East and Central Africa, 1890-1945” (Naval and Military Press, October 21, 2016) 194.

63 Gontran de Juniac, Le dernier roi des nois, Paris, Plon, 1978, 66, note. 1’den naklen Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 323.

64 Abebe, “Le coup d’Etat du 26 septembre...”, 323.

65 Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 151.

66 Qatar Archives-Qatar National Library, “German War: Turkish and German intrigues...”, İngiliz Sefareti Addis Ababa, 20 Aralık 1914, (54) 112.

67 Ray Beachey, “The Warrior Mullah...”, 115. Beachey’in burada bahsettiği Lawrence A. Salisbury Lawrence’tır

68 Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 180.

S. Lawrence İngiltere'nin dostlarını Lij Iyasu'nun müttefikleri tarafından saldırıya karşı korumak için 120 tüfekli askerle Hargeisa yakınlarında hazır bekliyordu ancak birliklerin Masavva, Cibuti ve Berbera'ya çağrıldığı raporları abartılmıştı ayrıca Lawrence ve İngiliz gizli servisinin tüm komployu sahnellediği inancı da benzer şekilde temelsizdi".⁶⁹

Lij Iyasu'nun tam da Hargeisa üzerine bir harekete girişeceği söylentilerinin yayıldığı bir zamanda bölgedeki hareketlilik İngiliz temsilcilerini karşı propagandayı yoğunlaştırmaya itmiş olabilirdi. Üstelik Iyasu, İngiltere'nin uzun bir süredir ilgilendiği Tana Gölü üzerinde baraj yapma projesinin hayata geçirilmesi noktasında da zorluk çıkarıyor görünmekteydi. Proje yapılırsa İngiliz Sudan'ında ekilmeye uygun alanlarda daha verimli tarım yapılabilecekti ve bu İngiltere için oldukça önemliydi. Proje ile ilgili görüşmeler ve karşılıklı misyonların temasları sürüyordu fakat Iyasu'nun onayı olmadan gölde herhangi bir çalışma yapılması imkânsızdı.⁷⁰ "Lij Iyasu, hükümdarlığı boyunca Müttefikleri, bilhassa İngilizleri zorladı ve onların planlarının Habeşistan için de uygun olup olmadığını önemseyerek bu planları son derece ısrarla sorguladı".⁷¹ Aynı zamanda Arap Yarımadası'nda Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyanı Haziran 1916 yılında patlak vermiş ve Doğu Afrika Müslümanlarının isyana vereceği tepki de dikkatle takip edilmişti. Iyasu'nun Merkezi Kuvvetlere olan yakınlığı ve de Müslümanlığa yönelik politikaları nedeniyle oldukça endişeli olan İngiliz Hükûmeti Iyasu'nun bu politikalarını değiştirmek için Şerif Hüseyin'in isyanına destek vermesi noktasında onu ikna etme çalışmaları da yürüttü.⁷² Türklerin Mekke'de yeniden hâkimiyet sağlaması Arap hareketini başarısız kılabilir Arabistan ve Kızıldeniz'i Türk hâkimiyet alanı hâline yeniden getirebilirdi.

"Habeşistan ve Somaliland Protektorası'ndaki durum da ciddi şekilde etkilenecek ve böylece Süveyş'in doğusundaki tüm askerî ve politik durumu tehlikeye atacaktı. McMahan ve Wingate arasındaki yazışmada bu düşünceler paylaşıyor ve Arap isyanının Türkiye'nin Kızıldeniz'e açılmasını engellediğine"

69 Caplan, "British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919", 222.

70 TNA, CAB/24/36 (Signed: Robert Cecil, December 22 1917) 323

71 Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 138.

72 "Mekke Şerifi'nin 10 Haziran 1916 tarihinde Osmanlı Devleti'ne resmen isyan ilanı Habeşistan'daki gelişmeler açısından da oldukça önemli görülüyordu. İsyandan yalnızca birkaç gün sonra haberlerin Habeşistan'da yayılmasına dair gerekli öneriler yapılmaktaydı. Lij Iyasu ile resmi bir görüşme planlandı ve haberin sadece onun üzerinde değil Araplar aracılığıyla propagandasını yapan Türk Konsolosu'nun konumu üzerinde de çok büyük bir etkiye sahip olacağından İngiliz temsilci Thesiger neredeyse eminim diye yazmıştı". Altun, "I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...", 109; Durham University Archives, "Sir Reginald Wingate Files", SAD.200/8/1-90, "W. Thesiger re talks with Lij Yasu on the Tsana treaties and the effect of British assistance to the Sharif on the population of Abyssinia" 21st June 1916 British Legation Addis Ababa to Wingate, (27-29).

dikkat çekiliyordu.⁷³ İngiltere Addis Ababa temsilcisi W. Thesiger ve Konsolos Lawrence da “İyasu’nun Etiyopyalı Müslümanlara dayanan Afrika Boynuzu’nda bir Müslüman imparatorluğu inşa etmeyi amaçladığını” düşünüyordu.⁷⁴ İncelediğimiz iddianın bir parçası da İyasu’nun İslam’ı simgeleyen bir sarık ile çekilmiş fotoğrafının dolaştırıldığıydı. Caplan’ın aktardığına göre bu fotoğrafı İyasu dağıtmıştı fakat fotoğrafın “İngiliz Gizli Servisi’nin [British Secret Service]⁷⁵ veya T. E. Lawrence için çalışan bir Ermeni’nin eseri olduğu”⁷⁶ da düşünülüyordu. Fotoğraf ile ilgili iddialardan biri Ermeni bir fotoğrafçı Leon Yzedjian’ın sahtesini yaptığı yönündedir.⁷⁷ Wolbert Smidt, başka bir çalışmasında Andre Evalet ile yaptığı bir görüşmede (“Evalet’in ailesi I. Dünya Savaşı yıllarında saray -Etiyopya- ile yakın ilişkilidir ve görüşme sırasında 90 yaşındadır”) “I. Dünya Savaşı sonrasında İngilizler tarafından istenen İyasu’nun fotoğrafını Müslüman olarak imal eden ve sadece Etiyopyalı ileri gelenlere dağıttığını iyi hatırladığı Ermeni Pailac olduğunu söylediğini” yazmaktadır.⁷⁸

Nihayetinde Tafari’nin öncülüğünde gerçekleşen Lij İyasu karşıtı hareket Abuna Matheos’un da⁷⁹ onayı alındıktan sonra Habeşistan’da İyasu’nun hükümdarlığı dönemini sona erdirmişti. Arap bülteninde yer alan bir ifade bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir. Buna göre; “İsyan bir iki yıl daha ertelenmiş olsaydı o Müslümanları birleştirmeyi ve onları müthiş bir güç hâline getirmeyi başarabilirdi”.⁸⁰ Uzun bir süre hayatta kalmayı başarabilmesine rağmen Lij İyasu tahtını geri alamadı. Hükûmet birlikleri ile İyasu ve taraf-

73 Qatar Archives-Qatar National Library, File: P2100/1916 Part 5, “German War: Arab Revolt” Reference: IOR/L/PS/10/600, Eylül 13 1916, (194r) 396.; Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 115. Ancak Kızıldeniz’de Türk hakimiyeti sağlansa da denetim altında tutabilmek için belirli düzeyde bir donanma gücüne ihtiyaç olduğu açıktır. Diğer taraftan Müttefiklerin Kızıldeniz devriyeleri ciddi anlamda etkiliydi.

74 “What a person’s address is in Europe, his pedigree is in Somalia”, I. M. Lewis, Historical Aspects of Genealogies in Northern Somali Social Structure, J.A.H 1962, iii, 1, 39’dan naklen; Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 177.

75 M. J. Makin, War Over Ethiopia, London, 1935, 71-72’den naklen; Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 208.

76 L. Farago, Abyssinia on the Eve, London 1935, s. 61’den naklen; Caplan, “British Policy Towards Ethiopia, 1909 to 1919”, 208.

77 Wolbert G.C. Smidt, “Glossary of Terms and Events of the Lij İyasu Period Controversial and Non-Controversial Facts and Interpretations içinde: (Eds. Wolbert G. C. Smidt / Eloi Ficquet, The Life and Times of Lij İyasu of Ethiopia: New Insights, Zürich, Berlin 2014) 202.

78 André Evalet, De Ménelik á Mengistu, Un Suisse en Ethiopie. Geneve: Musée d’ethnographie/ Association Suisse-Erythré Collection Sources et témoignages’dan naklen; Wolbert G. C. Smidt, “The Coronation of Năgus Mikael in Desse in May 1914: a photograph from the Nachlass Jensen and its Historical background”, Annales d’Éthiopie, (Vol. XVII, 2001) 364. Fakat bahsedildiği gibi Lij İyasu’nun Müslümanlığı seçtiğine işaret eden bir sarık ile çekilen fotoğrafına dair bir kanıt henüz bulunmamaktadır.

79 Habeşistan Ortodoks Hristiyanları için dini bir otorite. Piskopos.

80 Arab Bulletin (No. 46 Vol. II Cairo 30 Mart 1917) 153.

tarları arasında yaşanan çatışmalarda Tora Mesk Savaşı'nda geçici bir başarı elde edilmiş ancak Segele Savaşı'nda bu başarı sürdürülemez bir başarı için yenilgiyle sonuçlanmıştı. Segele zaferinin ardından başkentte bir geçit töreni gerçekleştirilmişti. Törende “İngiliz temsilci W. Thesiger iki oğlu ve eşi ile hazır bulundu”⁸¹. İlginçtir ki I. Dünya Savaşı yıllarında Addis Ababa'daki İngiliz temsilci Wilfred Gilbert Thesiger'ın oğlu Wilfred Patric Thesiger ilerleyen zamanlarda Arabistanlı Lawrence'ın izinden gidecekti. P. Thesiger bu geçit töreninden hafızasında kalanları da bir çalışmada aktarmıştır.⁸² II. Dünya Savaşı'nda, İtalyan işgaline karşı Etiyopya ve İngiliz birlikleri ile beraber savaşmak için Addis Ababa'da olacaktı.⁸³ Fakat Habeşistan'da darbeden sonra işlerin iyi gittiğini gösteren bir işaret yoktu. Tafari'nin hükümdarlığı Müttefikler tarafından ağır bir silah ambargosu ve denetleme uygulamalarıyla başlamıştı.⁸⁴ Ayrıca Lij İyasu'nun büyükbabası Habeşistan İmparatoru II. Menelik döneminde Avrupalılara verilen imtiyazlar bu ülkede Avrupalıların nüfuz girişimleri noktasında önemliydi. Habeşistan'da ilk resmî banka İngiliz desteğiyle kuruldu ve imtiyaz sağlandı, demir yolu ulaşımında Fransızlar ön plandaydı ve telefon telgraf sistemleri Avrupalıların kontrolündeydi.⁸⁵ İngiliz istihbarat raporlarında; “Şu anda Habeşistan'da Almanların ve Türklerin yapabileceği çok az şey vardır. İsyandan bu yana, daha önce Lij İyasu tarafından sağlanan fonları elde etmek onlar için artık imkânsız olmuştur. Somalilere silah göndermeye de yardımcı olamazlar. Yemen'deki Ali Said Paşa ve Addis Ababa'daki Türk Konsolosu arasında muhtemelen hâlâ bazı irtibatlar vardır ama bu çok kuşkuludur. Habeşistan'da bulunan Alman temsilci ve ajanlar için buradan kaçmak imkânsızdır. Alman ve Türk temsilciler Tafari'nin hükümeti ile hiçbir resmî ilişkiye sahip değildir ve sadece kasaba şeflerinin kahvehanelerinde gayri resmî konuşarak huzursuzluk ve kuşku atmosferini devam ettirmeye çalışabilirler. Müslüman kabileleri arasında propaganda faaliyetleri şu an durmuştur, deve sürücülerini (muhtemelen istihbarat ya da silah ve mektup naklinde kullanılan) hâlâ Türk Konsolosu ziyaret etmektedirler. En kısa zamanda yeniden bizim çıkarlarımız için bir tehlike oluşturacaklardır. Habe-

81 Altun, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan...”, 128; “Lidj Jeassu's Fall. Celebrating A Victory in Abyssinia, German Intrigues with Abyssinia”, The Times, (24 Ocak 1917) 5.

82 Wilfred P. Thesiger, “The Life of My Choice”, (Collins, 1987) 43-57.

83 Paul Lewis, “Wilfred Thesiger, 93, Dies; Explored Arabia” The New York Times (27 Ağustos 2003).

84 Qatar Archives-Qatar National Library, “Arabia: French and Italian Policy” File:3372/1916 Part 2 Reference: IOR/L/PS/10/616, 30 May 1917-11 December 1918, (83), 174; TNA, (War Cabinet-Arms for Abyssinia Note by the F.O Secret G.T-746 Katalog Referans: CAB/24/13, FO. May 17th 1917) 176-177.

85 Aleme Eshete, “A Page in the History of Posts and Telegraphs in Ethiopia: 1899-1903 Part I”, Journal of Ethiopian Studies (Vol.13, No.2 July 1975), Charles Schaefer, “The Politics of Banking: The Bank of Abyssinia 1905-1931, The International Journal of African Historical Studies, (Vol 25, No.2 1992)

şistan'a para gönderebilirler. Temsilcimiz savaşın sonunda Alman Sefaretinin geri çekileceğini öne sürdü" denilmektedir.⁸⁶

Sonuç

Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyanından yaklaşık olarak 3 ay sonra Lij Iyasu'nun bir darbe ile devrilmesi Habeşistan'da İngiltere lehine bir rahatlamayı doğal olarak sağlamıştı. Lij Iyasu, Müttefikler lehine olmayan politikalarına devam ettikçe İngiliz çıkarlarının sekteye uğrayabileceği endişesi görmezden gelinemezdi ve 1917 yılına kadar bölgedeki silah ticaretinin kontrolünün sağlanamaması durumu İngiliz karşıtı direniş hareketlerinin silah teminini de kolaylaştırıyordu. Aynı zamanda Iyasu geçmiş çatışmaların bir süreliğine bırakılması noktasında Somalilerle iyi ilişkiler geliştirmek için önemli adımlar atmıştı. Tana Gölü projesinin başlatılması için İngilizlerin politikalarıyla uyumlu değildi. Habeşistan'ı denizle kavuşturma hayali; sömürge yönetimlerinin hâkimiyetinde olan sahillerin ele geçirilmesi ile mümkün olabilirdi ve bu konuda Merkezi Kuvvetler tarafından desteklenmişti. Habeşistan'da Lij Iyasu'nun politikalarından kaynaklı olarak Habeşli yönetici sınıf arasında belirli bir muhalefet oluşumu söz konusuydu; Hristiyan Habeşliler öyle görünmektedir ki en azından önemli bir çoğunluk, Avrupalılarla iyi ilişkileri devam ettirmenin Habeşistan'ın yararına olacağı inancını taşıyordu. Ülkede önemli derecede Avrupalı etkisinin olması bu inancın oluşmasında ciddi bir nedendir. Darbenin tamamen bir İngiliz propagandasının ürünü olduğu görüşü ise tek başına yeterli değildir.

İngiliz casusu Arabistanlı Lawrence Harar'a gelmiş ve Iyasu'nun devrilmesinde bilindik kabiliyetlerini sergilemiş miydi sorusu Arab Bülteni'nin 1986 yılı edisyonunun ilk sayfalarında muğlak bir yanıt bulur. Buna göre "İngilizler, Iyasu'nun Doğu Afrika'da hâlâ savaşan Alman kuvvetleriyle temas kurduğundan şüphelendi ve faaliyetleri yakından izlendi. İngiliz Bakan Wilfred G. Thesiger, Arap bülteninde düzenli olarak rapor verdi, ancak Lawrence'ın Iyasu'ya muhalefet etmek için ülkeye gönderildiğini iddia eden sansasyonel yazıları dikkate almayabiliriz" denilmekteydi. Thomas Edward Lawrence'ın ülkeye gönderildiğine yönelik sansasyonel iddialar kabul edilmedi.⁸⁷ Arabistanlı Lawrence'ın Harar'a geldiğine dair bir kanıt da yoktur. Burada vurgulanan T. E. Lawrence'ın Habeşistan ile herhangi bir bağlantısının olmadığı ve söylendiği gibi Harar'a geldiğinin reddedilmesidir. Ancak Binbaşı Lawrence'ın Harar'a girişi yaptığının kesin kanıtı Addis Ababa İngiliz Sefareti

86 "Arab Bulletin" (No. 46 Vol. II Cairo 30 Mart 1917) 152.

87 "Arab Bulletin" (Vol. I) xxi.

yazışmalarında mevcuttur. Çalışmada yararlanılan Arthur Salisbury ile ilgili bilgilerin yer aldığı kaynaklarda Harar'da kısa bir süre için A. S. Lawrence'ın bulunduğu bahsedilir fakat Caplan'ın tezi haricinde iddiaya değinilmez ve bahsi geçen yazar da ayrıntıya yer vermeden iddianın kabul edilebilir olmadığını aktarır. İddiayı ortaya atan çalışmalarda ise Binbaşı Lawrence'ın Arthur Salisbury Lawrence olabileceğinden bahsedilmez. Odaklanan nokta T. E. Lawrence'ın iddiayla bağlantısının olup olmadığı ve iddianın doğruluğu problemidir. Arabistanlı Lawrence iddiası İngiliz Sefaretine dair resmî yazışmada bir ön ad içermeyen Binbaşı Lawrence ifadesinin muhtemelen yanlış yorumlanması sonucunda ortaya çıkmıştır. Burada kilit nokta Arthur Salisbury Lawrence'ın Somaliland'daki görevi ve de hem Lij İyasu hem de Ras Tafari ile kurduğu iletişime dair var olan bilgilerdir. İddianın muhatabı Arthur Salisbury Lawrence olarak düşünülürse İngiliz temsilcilerin Harar'daki faaliyetleri kesin bir dille reddedilemez. A. S. Lawrence'ın bu faaliyetlerde üstlendiği rol ise işlevsel olarak Arabistanlı Lawrence'ın eylemleriyle benzer yönleri sahiptir fakat onun bir Bedevi gibi hareket etmesine benzer bir şekilde Somalili ya da Habeşli bir yerlinin görünümünde A. Salisbury Lawrence'ın hareket etmediği, askerî yönünün ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Afrikalı Lawrence değil Afrika'da Lawrence; Arthur Salisbury Lawrence'tan ve faaliyetlerinden söz edilebilir.

Kaynakça

Arşivler

Devlet Arşivleri Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi: İstanbul/Türkiye
Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR.SYS.) Dosya/Gömlek No:
2335/06; 2335/22; 2335/32; 2335/33; 2335/38; 2335/39; 2335/47; 2335/64
2335/68; 2335/70; 2335/74; 2335/77; 2335/79; 2335/82.

Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye 4. Şube (DH.EUM.4.ŞB) Dosya/
Gömlek No:

4/38; 6/30.

Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye 5. Şube (DH.EUM.5.ŞB)

4/10; 80/31

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

443/82

İngiliz Arşivi

The National Archives, Londra/İngiltere

Cabinet Papers-War Cabinet (CAB)

24/13; 24/36.

Katar Arşiv-Qatar Archives
Ref.: IOR/L/PS/10/472; IOR/L/PS/10/616.
Durham University Archive- Sir Reginald Wingate Files
SAD.200/8/1-90; SAD.194/3/1-137; SAD.159/3/1-145
Süreli Yayınlar
The Times, The New York Times.
Basılmış Arşiv Materyali
Arab Bulletin
Bulletin of the Arab Bureau in Cairo, 1916-1919, Vol. I, II, III, IV, Archive
Edition 1986.

Kitap, Makale ve Tezler

Abebe, Berhanou, Le coup d'Etat du 26 Septembre 1916 ou le dénouement d'une decennie de crise Annales d'Ethiopie (Vol. 17, 2001).

Adejumobi, Saheed A. The History of Ethiopia. (London: Greenwood Press).

Akalın, Durmuş. Kızıldeniz'de Cibuti Üzerinden Yapılan Silah Kaçakçılığının Yemen'e Etkileri ve Osmanlı Devleti 1898-1914.(TAD), (C. 34/ S. 58, 2015).

Allen-John Johnson, T. E. Lawrence and The Red Sea Patrol, (Pen&Sword Military, 2015).

Ali, Abdu Muhammed. Etiyopya-Türkiye İlişkileri: Karşılıklı Şüphe ve Anlaşmazlıktan Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğine (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara, 2012).

Altun, Esra. I. Dünya Savaşı Yıllarında Habeşistan ve Habeşistan'a Yönelik Türk-Alman Faaliyetleri. (Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya,2020).

Bartlett-Lieutenant-Colonel H.Moyse. The King's African Rifles A Study in the Military History of East and Central Africa, 1890-1945. (Naval and Military Press, October 21, 2016).

Beachey, Ray. The Warrior Mullah The Horn Aflame 1892-1920. (London: Bellew Publishing, 1990).

Bukhari, Syed Abdur Razack. Military Aspects of Internal Security in the Anglo-Egyptian Sudan 1898-1920 with Special Reference to the Northern Sudan. (Unpublished Degree of Master of Philosophy, Royal Holloway Collage, London, 1972).

Caplan, Andrew. British Policy Towards Ethiopia 1909 to 1919.(Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of London, January, 1971).

Eshete, Aleme. A Page in the History of Posts and Telegraphs in Ethiopia: 1899-1903 Part I. Journal of Ethiopian Studies (Vol. 13, no. No. 2).

Hassen, Ibsa Ahmed, ve Seyfettin Erşahin. İhtidanın Bedeli: Etiyopya Kralı İyasu Öreneği 1913-1916 Journal of History Culture and Art Research. (Vol. 7, no. No. 1 Mart 2018).

Henze, Paul B. Layers of Time, A History Ethiopia. (NewYork: Palgrave, 2000).

Howe, Irving. T. E. Lawrence: The Problem of Heroism. (The Hudson Review Sonbahar 1962, Vol. 15, No. 3).

Irons, Roy, Churchill and the Mad Mullah of Somaliland Betrayal and Redemption 1899-1921. (Pen-Sword Books, 2013).

Kakwenzaire, P. K. Sayyid Muhammad Abdille Hassan, Lij Yasu and The World War I Politics: 1914-1916 Transafrican Journal of History. (Vol. 14 1985).

Karabekir, Kâzım İtalya-Habeş. (Haz. Orhan Hülügü, Emre Yayınları, I. Baskı Haziran 2001).

Kaya, Kağan. Howard Brenton'ın Arabistan Ardından Lawrence Oyununa Althusserci Bir Yaklaşım. Gaziantep University Journal of Social Sciences (2020 19/3)

Koloğlu, Orhan. Lawrence Efsanesi. (Yeditepe Yayınevi, Mart 2016).

Lawrence, T. E. The Seven Pillars of Wisdom. (Penguin Books, 2000).

Laird, J. T. T. E. Lawrence: The Problem of Interpretation. The Australlian Quarterly (Mart, 1960, Vol. 32, No. 1).

Lewis, I. M. A Modern History of Somalia. (Boulder-Lomdon: Westview Press, 1988).

Marcus, Harold G. A History of Ethiopia. (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1994)

Marcus, Harold G. "The Embargo on Arms Sales to Ethiopia 1916-1930" The International Journal of African Historical Studies. (Vol. 16, no. 2 1983).

McKale, Donald. War by Revolution Germany and great Britain in the Middle East in the Era of World War I. (Kent, Ohio and London, England: The Kent State University Press, 1998).

Meyers, Jeffrey (Editör). T. E. Lawrence: Soldier, Writer, Legend. (Palgrave Macmillan, New York 1989).

-- The Wounded Spirit T. E. Lawrence's Seven Pillars of Wisdom. (Palgrave Macmillian, New York 1989).

--T. E. Lawrence and the Character of the Arabs. The Virginia Quarterly Review, (FALL 2004, Vol. 80, No. 4).

Omar, Mohamed Osman. Somalia Past and Present. (Mogadishu: Somali Publications, 2006).

Omer, Ahmed Hassen. The Coup d'Etat of September 26, 1916: Different Perceptions. Journal of Ethiopian Studies. (December 2013).

Orhonlu, Cengiz. Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996).

Polat, Ü. Gülsüm. Türk-Arap İlişkiler Eski eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken 1914-1923. (1.Basım İstanbul: Kronik Kitap, 2019).

Salwe- Abdisalam M. Issa. The Collapse of The Somali State: The Impact of the Colonial. (London, United Kingdom: Haan Publishing, 1997).

Samatar, Said S. Oral Poetry and Somali Nationalism The Case of Seyyid Muhammad Abdille Hasan. (London: Cambridge University Press, 1982).

Schaefer, Charles. The Politics of Banking: The Bank of Abyssinia 1905-1931. The International Journal of african Historical studies. (Vol. 25, No. 2 1992).

Schneider, J. James. Guerrilla Leader T. E. Lawrence and the Arab Revolt. (Bantam Books, New York, First Edition, 2011).

Smidt, Wolbert G. C. Glossary of Terms and Events of the Lij Iyasu Period Controversial and Non-Controversial Facts and Interpretations. (The Life and Times of Lij Iyasu of Ethiopia: New Insights içinde, Berlin, 2014).

--The Coronation of Nagus Mikael in Desse in May 1914: a photograph from the Nachlass Jensen and its historical background. Annales d'Ethiopie (Vol. XVII 2001).

--The Foreign Politics of Lij Iyasu in 1915-1916 according to newly discovered government papers. (The Life and Times of Lij Iyasu of Ethiopia: New Insights içinde).

Tepedelen, Kenan. I. Dünya Savaşı'nın Unutulmuş Bir Cephesi Etyopya. Belleten. (C. LXXI, S. 261 2007).

T. E. Lawrence: Soldier, Writer, Legend, New Essays. (Edited by Jeffrey Meyers, Palgrave Macmillian, New York, 1989).

Thesiger, Wilfred P. The Life of My Choice. (Collins, 1987).

Turner, June. T. E. Lawrence. (American Imago, FALL 1991 The Perverse Strategy Vol. 48, No. 3).

Yılmaz, Tuğrul Oğuzhan. Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Doğu Afrika'daki Faaliyetleri. (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul, 2020).

Zewde, Bahru. A History of Modern Ethiopia 1855-1991. (Addis Ababa: Addis Ababa University Press, 2001).